

Obsah

Úvod

...a Stalin, ten sa smial...

(Slavomír Michálek)

11

I. DOBA KRONÍK A LETOPISOV

O kresťanskej viere a jej pozemských posluch trochu inak.

Spory, škandály a zločiny, podoby práva a život šľachty

Hybridná viera

(Ján Steinhübel)

14

Všetko, čo ste si mysleli, že viete o stredoveku, a mýlili ste sa

Najväčšie mýty o stredoveku

(Dušan Zupka)

32

„Beda mi, zostal som sám ako cudzinec medzi cudzími...“

Kráľovraždy, mrzačenia a vyhnania kráľov v 5. a 6. storočí

(Peter Bystrický)

44

Medicína v dobe temna

Obskúrne lekárske praktiky a bizarné postupy ranostredovekých liečiteľov

(Matej Harvát)

55

Prísaha na ľavý prsník – žena v stredovekom mestskom práve

(Žofia Lysá)

69

Stredoveký pulp fiction

Historiky zo Šariša a násilie v živote stredovekého človeka

(Pavol Hudáček)

76

Úskalia dvoch ciest alebo O putovaní stredovekého mnícha

(Marek Druga)

89

A nebudú klerici bodkované tuniky nosiť

Módna polícia za Arpádovcov

(Angelika Herucová)

99

„Nepovyšuj sa, nenafukuj sa a nebuď pyšný.“

Výchova na kráľovskom dvore

(Miriam Hlavačková)

111

Vladislav II. Jagelovský ako sobášny podvodník?

Manželské peripetie uhorského a českého kráľa

(Tomáš Homola)

119

Kráľ v telocvični

Starostlivosť o telo na kráľovských dvoroch

(Daniela Dvořáková)

129

Vyčíňanie poltergeista pod Tatrami

Problémy zvládania rekatolizácie v polovici 17. storočia

(Eva Kowalská)

139

Prípád Freudenreich

alebo „Len aby sme v hanbe neostali...“

(Milan Georgievski)

147

Nevera po slovensky v ranom novoveku

(Diana Duchoňová)

160

Ach, tá láska nebeská... Ach, tie dôsledky...

(Tünde Lengyelová)

174

Casanova ako tajný agent štátu

(Martin Štefánik)

185

Odvrátená tvár rodinného života Daniela Révaya

(Tomáš Janura)

193

II. DLHÉ, ALE URČITE NIE NUDNÉ STOROČIE

Zo života detí, žien a bohémov.

Bankroty a škandály v službe politiky

Život detí v prvých uhorských sirotincoch

(Ingrid Kušniráková)

205

Takto sa rodilo autorské právo

(Ivona Kollárová)

216

Tajomstvá Sacherovcov zahalené čokoládou a šľahačkou

(Anna Fundárková)

223

„Neslýchaná pod našimi Tatrami událosť zemětřesení“ z roku 1858

(Peter Šoltés)

232

„Táto speváčka ani nespieva, ani nehrá...“

Spoza opony Mestského divadla v Prešporke

(Jana Láslavíková)

243

Seriózni muži a ich bizarný svet prevrátených hodnôt

Prečo boli veselí šlarafovia podozriví?

(Elena Mannová)

260

Druhé Monte Carlo?

Plán rekreačného strediska a „stredoeurópskeho“ kasína na Margitinom ostrove (1912 – 1913)

(Štefan Gaučík)

272

III. OD JEDNEJ VEĽKEJ VOJNY K DRUHEJ

Každodenný život v novej republike.

Nový štát – (staro)nové problémy (1939 – 1945)

Protitalianska a protimaďarská hystéria v Československu v rokoch 1919 – 1920

(Michal Kšiňan)

284

Zaujímavé príbehy sociálno-zdravotných sestier z práce v teréne

(Anna Falisová)

294

Nízkotatranská turistika do stavby Štefánikovej chaty pod Ďumbierom

(Michal Ďurčo)

302

Sprcha na streche školy, záhrada v nemocnici

Výstavba sociálne prospešných budov v Trnave v medzivojnovom období

(Linda Osyková)

314

Alkoholizmus na Kysuciach v medzivojnovom období

(Karol Hollý)

325

„Prečo bych nemohol aj ja s tej pody dostat? ...

Bucte tak laskavi vyhovet mojej žiadosti.“

Uchádzači o židovskú pôdu v rokoch 1939 – 1945

(Marina Fiamová)

344

**Arizácia „na výslovný súhlas p. predsedu vlády“
alebo Ako sa z Augustína Morávka stal továrnik**

(Ján Hlavinka)

356

**Smiech cez slzy v slovenskom bankovníctve
(v Slovenskej republike 1939 – 1945)**

(Ludovít Hallon)

367

Nie iba chlebom a soľou, ale aj päťami a nadávkami

Cestovný ruch za Slovenského štátu

(Miroslav Sabol)

375

IV. SO SOVIETSKYM ZVÄZOM NA VEČNÉ ČASY A NIKDY INAK...

Proletári všetkých krajín, spojte sa!

Kde udělali soudruzi chybu?

Operácia „Hidden documents“

(Slavomír Michálek)

390

Bohémska Slovač v povojnovom Paríži

(Vlasta Jaksicsová)

410

**Prípád Oatis, československý komunistický režim
verzus dopisovateľ Associated Press**

(Slavomír Michálek)

417

„Enyky, benyky, kliky, bé“ alebo „Príbeh“ Jána Hvastu z rokov 1948 – 1954

(Slavomír Michálek)

435

Viliam Široký – „vodca Slovenska“

Politik strachu, ktorý sa bál

(Jan Pešek)

450

Najväčší „trapas“ pražského komunistického režimu
(Slavomír Michálek)
460

Slovenské dobrodružstvá Romana Jakobsona
(Marína Zavacká)
475

Vedel, alebo nevedel?
Alexander Dubček a invázia vojsk Varšavskej zmluvy do ČSSR
(Stanislav Sikora)
488

Absurdity socialistického plánovaného hospodárstva v Československu
(Miroslav Londák)
504

Veľké plány v slovenských horách, sny a utópie socialistickej moderny
(Peter Szalay)
515

Od Leningradu po Samarkand: Pacem in terris na cestách
(Agáta Šústová Drelová)
524

Studená vojna v spálni
(Martina Benčúriková)
536

Výber použitej literatúry
549

...a Stalin, ten sa smial...

ÚVOD

Prvé, niekedy viac, inokedy menej úsmevné príbehy z našich dávnejších i najnovších dejín pod názvom *História zadnými dverami* z pera historikov Historického ústavu SAV vyšli pred dvoma rokmi. Tá kniha mala úspech. Sme tu opäť a s ďalšími príbehmi, akousi „dvojkou“, a veríme, že podobne atraktívnou a úspešnou. Poďme sa spoločne zabaviť, zasmiať alebo aspoň pozastaviť sa nad tým, čo všetko sme prežili. Niekedy to bolo skôr do plaču... Naše dejiny sú plné bizarností, omylov, „trapasov“ i kuriozít. A nikdy nešli priamo. Ako sa mala šľachta, ako sa obliekali a čo jedli alebo čo všetko muži i ženy spod Tatier či iného sveta prežívali, keď nepózovali pred kamerami pre budúcnosť v demokratickej medzivojnovnej Československej republike. A propos, ani v tej medzivojnovnej ČSR nebolo všetko ideálne a ružové – ako asi v žiadnom období. Neobišli sme tiež slovenský štát z rokov 1939 až 1945, aj v jeho krátkom vojnovom období je štekľivých tém a absurdností až-až. Toto obdobie však nie je len o ňom, sledujeme aj „československý“ rozmer. A k tomu všetkému pridávame kadečo z obdobia komunistického režimu, úteky z „raja“, kde dnes znamenalo zajtra. A nezabudli sme ani na rôzne polohy a podoby studenej vojny – vtedy bol Sovietsky zväz náš vzor na veky vekov.

Na úvod aspoň dokument, resp. krátky príbeh o žiakoch jednej pražskej základnej školy.

Koncom decembra 1950 zavládlo medzi žiakmi 1. národnej školy v pražskom Karlíne vzrušenie. Prišla návšteva z ministerstva vnútorného obchodu. Časy sa zmenili. Predtým chodieval len zemský alebo okresný inšpektor, a zrazu návšteva až z ministerstva. Páni sa však nezaujímalí o vyučovanie, o to už sa postarala jednotná školská výchova. Učebnice dodali z krajiny, ku ktorej sme vzhliadali ako k vzoru a ostatné sa ľudia dozvedeli z *Rudého práva*, ktorému sa vtedy hovorilo „ľudová univerzita“.

Páni z ministerstva vnútorného obchodu prišli, lebo sa ukázalo, že žiaci v škole zle hospodária s rožkami. O celej akcii napísali pionieri 33. pražskej skupiny prezidentovi Klementovi Gottwaldovi: „*Ani sme nevedeli, akých zločinov sa z nevedomosti dopúšťame, aké národohospodárske škody vznikajú našej republike len preto, že rožok je pre nás len rožok. Až doteraz sme poznali len rožok mäkký alebo tvrdý, čerstvý alebo včerajší, makový, maslový alebo slaný. Keď nám však páni z ministerstva povedali, že s nimi zle hospodárime, až sa nám hlava zatočila. Nuž, takí páni z ministerstva musia predsa vedieť viac ako my, pionieri. Neskôr nám náš učiteľ povedal, že bol medzi nimi jeden súdruh, ktorý za rok vychodil celé gymnázium i s univerzitou. Škoda, že sme to nevedeli skôr. Boli by sme mu zaspievali tú pesničku o stachanovcovi, čo sa Vám, pán prezident, tak páči:*

„*A pri sústruhu stál a stále hoblo, hoblo, hoblo,*

A pri sústruhu stál a stále hobľoval.

Triesky lietajú len to fičí, stachanovec normu ničí.

A pri sústruhu stál a Stalin, ten sa smial, a Stalin, ten sa smial.“

Táto pieseň sa aj nám pionierom veľmi páči. Tí páni sa teda prišli pozrieť, ako hospodárime s desiatami. To nás udal určite ten zväzák, to je taký špicel. Stále niečo píše, hovorí tomu triedne referáty.

Páni z ministerstva sa len usmievali a vypytovali sa, koľko potravín zostane v triedach po odchode detí. My sme to nevedeli. Preto sme spolu s nimi uskutočnili prieskum: liezli sme pod lavice, vymietli všetky kúty, vysypali koše a zoberali sme každú omrvinku. Súdruhovia to dali všetko na jednu kopu, odvážili a zrátali. Pri 11 triedach to bolo 2750 rožkov, čiže 3300 Kčs za rok. Pán učiteľ bol zničený. Riaditeľ hovoril sebakriticky, že je to strašná sabotáž. Vydá vraj vyhlášku, že rožky sa do školy vôbec nemôžu nosiť. Rožky sa musia jesť mimo školy. A páni z ministerstva vnútorného obchodu len prikývli a odišli. Pán učiteľ nám povedal, že sme ho priviedli do nešťastia. Premýšľali sme, ako ho z toho dostať. Jeden náš spolužiak – Frantík – má otca stachanovca a povedal, že 3300 Kčs je mzda robotníka, ktorý musí riadne makať, než tolko zarobí. Aby však robotník prejedol celú mzdu v rožkoch, to že nikdy nepočul, to je vraj hlúposť. On si také reči môže dovoliť, pretože je syn stachanovca. Je pionier 1. triedy a nosí červenú šatku. Ďalší náš spolužiak – Toník – sa pýtal, prečo súdruhovia tie rožky prerátali na všetky triedy a na všetky dni v školskom roku. Ako vraj k tomu príde naša trieda, aby zodpovedala za ostatné. Toník nemá zmysel pre kolektívnu zodpovednosť, jeho otec je v pracovnom tábore. Ešte sme spočítali, koľko rožkov premrhá každý žiak. Vyšiel nám jeden rožok na jednu triedu denne, a keď rožok váži 30 gramov, na každého pripadne jeden premrhaný gram.“

Žiaci s pánom učiteľom napísali rezolúciu. Socialisticky sa v nej zaviazali, že k slávnostnému začatiu tretieho roku päťročného plánu sa postarajú o to,

aby deti dobre hospodárili s jedlom. Rozšírili akciu karlínskych pionierov aj na zväzákov celého okresu Praha 3 a vyhlásili, že nebudú plytvať s potravinami v celej republike. Okrem tejto rezolúcie ohlásili aj mesiac rožkovej brigády. Učiteľ rezolúciu odniesol do *Rudého práva*. Skutočne ju uverejnilo 28. decembra 1950. Pionierske rožky sa dostali až do novoročného prejavu prezidenta Gottwalda. Karlínski pionieri vypočítali – povedal Kléma –, že v ich škole skončí najmenej 2750 rožkov v košoch na odpadky. Hľa, čo dokáže rožok v koši.

Dokázal toho dosť. Učiteľa poslali do tábora nútených prác, pretože vo svojej triede nepestoval dostatočnú socialistickú bdelosť. Pionieri karlínskej školy dostali čestnú plaketu najlepšej kritiky a sebakritiky za rok 1950. Je to červená plaketa so strieborným rožkom a na nej je zlatý nápis: „Každý zje svoj rožok“.

Všetci okolo lamentujú, že knihy sa nečítajú. Nie je to pravda. Knihy boli, sú a budú dovtedy, kým budú ľudia. A ľudia ich budú čítať vtedy, keď budú mať minimálne tri „pé“ – pekné, pútavé a pravdivé. Klasik by dodal, že aj za primeranú cenu.

Slavomír Michálek

Hybridná viera

Výnosom cisára Konštantína I. z roku 313 sa kresťanstvo stalo rovnoprávnym s ostatnými náboženstvami Rímskej ríše. Cisár Theodózius I. (379 – 395) dal zatvoriť pohanské chrámy, zakázal pohanské obrady aj veštenie a vydal edikty proti bludárom. Uctievanie pohanských bohov vyhlásil za zločin urážky cisárskeho majestátu. Kresťanstvo sa stalo štátnym náboženstvom. Kresťanská cirkev sa pevne spojila s mocou rímskeho cisárstva a potom s panovníckou mocou európskych štátov, ktoré sa považovali za pokračovateľov Rímskej ríše, predovšetkým s Byzantskou a Franskou ríšou. S ich podporou expandovala do pohanskej časti Európy. Po dobrom a po zlom.

Pokrstenie Veľkej Moravy, Bulharska a Kyjevskej Rusi

Franský kráľ a (od roku 800) cisár Karol Veľký viedol veľké dobyvačné vojny a šírila kresťanstvo na novodobyté a susedné územia. V dlhotrvajúcich a krvavých vojnách (768 – 814) si podrobil Sasov a jeho misionári ich obracali na kresťanov podľa zásady krst alebo smrť. Niekolkými ťaženiami (791 – 803) rozvrátil Avarský kaganát a začal šíriť kresťanstvo aj k Slovanom.

Pasovský biskup Reginhar roku 831 *pokrstil všetkých Moravanov*. V prvom rade pokrstil vtedajšie moravské knieža Mojmíra, jeho rodinu a najbližšiu družinu. Rozhodnutie kniežaťa bolo záväzné pre celé jeho Moravské kniežatstvo. Vyhnaním pohanského kniežaťa Pribinu z Nitry v roku 833 rozšíril Mojmír kresťanstvo a vplyv Pasova ďalej na východ do susedného Nitrianska. Od tých čias pokladal pasovský biskup Veľkú Moravu za súčasť svojej diecézy.

Biskup vyslaný carihradským patriarchom pokrstil roku 866 bulharského kagana Borisa aj s jeho rodinou a panovníckym dvorom. Ešte v tom istom roku Boris potlačil vzburu bojarov proti zavádzaniu nového náboženstva a dal popraviť päťdesiatich dvoch vzbúrencov. V novembri 866 napísal pápež Borisovi v odpovediach na jeho otázky: *„Keď ste teda oznámili, ako ste s Božou láskavosťou prijali kresťanské náboženstvo a ako ste dali pokrstiť všetok Váš ľud, ako však po tom, čo boli pokrstení, povstali s veľkou divokosťou svorne proti*

Vám, hovoriac, že ste im Vy nedali dobrý zákon, že Vás chceli zabiť a ustanoviť iného vládcu. A ako ste Vy pripravený proti nim s pomocou Božej moci (týchto) prevládli od najvyššieho až po malého a že ich držíte uväznených svojimi rukami a ako všetci ich poprední a veľmoži so všetkým svojím potomstvom (omnes primates eorum atque maiores cum omni prole sua) boli zahubení mečom.“

Roku 988 pokrstil chersonský biskup ruského kagana (ruský kronikár Nestor ho tituluje knieža) Vladimíra: „*Keď to videla družina, mnohí sa dali pokrstiť.*“ Po návrate do Kyjeva rozkázal Vladimír jeho obyvateľom, aby sa obrátili na kresťanskú vieru a nechali sa v rieke Dneper pokrstiť: „*A potom Vladimír dal sa rozhlásiť po celom meste, hovoriac: „Ak sa niekto neobrátí zajtra na rieke, nech je bohatý alebo chudobný, biedny alebo služobný, bude mi nepriateľom.“ Počujúc to, ľudia šli s radosťou, radujúc sa a hovoriac: „Keby to nebolo dobré, neboli by to knieža a bojari prijali.“*

Pokrstenie včasnostredovekého národa začalo sa teda pokrstením kniežaťa, kráľa, kagana či inak titulovaného panovníka, jeho rodiny, panovníckeho dvora a vojenskej družiny. Ich príklad dobrovoľne alebo nedobrovoľne nasledoval celý národ.

Prekrytie pohanského kresťanským

Osemnásteho júla 601 napísal pápež Gregor I. opátovi Mellitovi, ktorý sa vybral do Británie ku germánskym Anglom: „*Modlárske svätyne toho národa sa nesmú búrať, avšak oné modly, ktoré sú v nich, nech sú zničené; svätenú vodu pripravte, v týchže svätyniach nech je vykropené, nech sú oltáre postavené, relikvie uložené. Lebo ak sú tie svätyne dobre postavené, je naliehavé, aby od uctievania démonov prešli do služby pravému Bohu; aby národ sám, keď tie svätyne neuvidí búrať, zo srdca odstráni blud a pravého Boha poznajúc i uctievať, na miesta, ktoré si privykol, dôverne sa zhromaždí.*“

Miesta posvätné pre pohanov kresťania obsadili kostolom alebo kláštrom. A to nielen v Británii. Na vyvýšenine nad riekou Volchov pri Novgorode mal svoje *trebišta* (čiže obetisko) hromovládny Perún. Ruský kagan Vladimír Veľký, ktorý vládol v Kyjeve a podliehal mu aj Novgorod, poveril v roku 980 svojho ujca Dobryňu, aby v Novgorode postavil Perúnovu modlu. Písal o tom ruský kronikár Nestor: „*Vladimír potom dosadil svojho ujca Dobryňu do Novgorodu. I prišiel Dobryňa do Novgorodu, postavil modlu (kumira) nad riekou Volchovom a novgorodskí ľudia mu obetujú ako bohu.*“

Perúnova modla stála aj na Kyjevskej hore. V roku 945 pri nej ruský kagan Igor odprisahal mier, ktorý uzavrel s byzantským cisárom. V roku 980 kagan Vladimír Veľký dal postaviť v Kyjeve *na vrchu mimo dvora vežového* celý panteón s modlami bohov Perúna, Chorsa, Dažboga, Striboga, Simargla a bohyne Mokoš. Pohania *poškvrnili zem obetami svojimi. I poškvrnila sa*